

Edukacja obywatelska

w nowej podstawie programowej

S sieć
O organizacji
S społecznych
dla edukacji

Uzasadnienie i cele edukacji obywatelskiej

Edukacja obywatelska przygotowuje młodego człowieka do bycia aktywną obywatelką czy obywatelem, który troszczy się o dobro wspólne. Uczy bycia krytycznym obserwatorem rzeczywistości, uważnym na własne potrzeby i problemy, ale także dostrzegającym je w zróżnicowanych i złożonych społecznościach, które wszyscy współtworzymy. Przygotowuje do wyciągania wniosków i udziału w rozmowie o sprawach publicznych, uczy współpracy i daje odwagę do działania - w małej i dużej skali.

Podstawą edukacji obywatelskiej powinno być **autentyczne doświadczenie wpływu na rzeczywistość**, dzięki któremu uczniowie i uczennice będą budować poczucie własnej wartości i sprawczości. Edukacja obywatelska pozwala poznawać siebie w relacji z innymi w kontekście życia publicznego. Wspiera odkrywanie i rozumienie zjawisk i procesów społecznych we wspólnotach lokalnych, regionalnych, krajowych, europejskich i globalnych.

Dobrze prowadzona edukacja obywatelska rozwija znajomość **zasad funkcjonowania demokratycznego państwa i społeczeństwa obywatelskiego**. Pozwala zrozumieć źródła tych zasad i konsekwencje ich stosowania lub naruszania w życiu codziennym. Tym samym motywuje do interesowania się sprawami publicznymi, obniża ryzyko polaryzacji społeczeństwa, zwiększa poziom partycypacji i współdziałania. Stanowi podwalinę do wzmocnienia kultury obywatelskiej i politycznej.

Postulujemy zatem, by ten obszar edukacyjny został uwzględniony **na wszystkich etapach edukacyjnych - od przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej aż do ukończenia nauki**. Istniejący od 35 lat przedmiot „wiedza o społeczeństwie” oraz „edukacja obywatelska” jako nowy przedmiot w programach szkół ponadpodstawowych mogą, a nawet powinny stanowić integralną część tego obszaru nauczania. Kluczowym elementem całościowo pojmowanej edukacji obywatelskiej jest jednak **uwzględnienie zasad demokracji, partycypacji i współpracy w codziennym życiu szkoły**, w komunikacji i relacjach z uczniami i uczennicami oraz ich rodzicami, a także w funkcjonowaniu samorządu uczniowskiego w klasach i całej szkole.

Cele ogólne

1. Zainteresowanie sprawami publicznymi, krytyczny odbiór informacji i samodzielne ocenianie zjawisk, ich przyczyn oraz działań uczestników życia publicznego.
2. Rozpoznawanie problemów na poziomie szkolnym, lokalnym, krajowym, europejskim i globalnym, rozumienie ich przyczyn i umiejętność poszukiwania rozwiązań.
3. Komunikowanie się w sprawach publicznych, formułowanie własnych opinii oraz branie pod uwagę poglądów innych ludzi.
4. Obywatelskie K4: współdziałanie z innymi, dzielenie się pracą i rolami z poszanowaniem przyjętych zasad.
5. Angażowanie się i skuteczne działanie na rzecz wspólnego dobra, w tym środowiska naturalnego i osób potrzebujących wsparcia.
6. Pogłębianie znajomości procesów życia publicznego i planowanie własnego rozwoju i nauki w tym zakresie.
7. Rozumienie perspektyw i uwzględnianie potrzeb innych uczestników życia publicznego.

Cele ogólne edukacji obywatelskiej powinny być bezpośrednio powiązane z kompetencjami uniwersalnymi, czyli przekrojowymi, podobnie zresztą jak we wszystkich przedmiotach oraz dziedzinach nauczania. W tym materiale wykorzystano propozycję zestawu kompetencji uniwersalnych opracowaną przez SOS dla Edukacji – oczywiście do uzgodnienia z ostatecznym efektem prac Instytutu Badań Edukacyjnych nad profilem absolwenta i absolwentki polskiej szkoły.

Lista siedmiu kompetencji została zamieszczona w materiale „Propozycje i rekomendacje do profilu absolwenta_tki, kompetencji uniwersalnych oraz modelu nowej podstawy programowej”.

- **K1: SAMODZIELNE MYŚLENIE (w tym myślenie krytyczne)**
- **K2: ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW (w tym kreatywność)**
- **K3: KOMUNIKOWANIE SIĘ (w tym tworzenie przekazów)**
- **K4: WSPÓŁDZIAŁANIE (w tym liderowanie)**
- **K5: ANGAŻOWANIE SIĘ I SPRAWCZOŚĆ (zbiorowa i indywidualna)**
- **K6: UCZENIE SIĘ I ZARZĄDZANIE SOBĄ (własnym rozwojem)**
- **K7: EMPATIA I TROSKA (w tym działanie na rzecz innych)**

 <https://sosdlaedukacji.pl/profil-i-podstawa/>

Działy i zagadnienia wiodące

D1

Ja w moim najbliższym otoczeniu:

Człowiek jako istota społeczna, najbliższe wspólnoty, czyli rodzina, szkoła, osiedle, gmina, region.

D2

Ja w różnorodnym społeczeństwie:

Spółeczeństwo, naród, wielokulturowość.

D3

Ja i moje prawa i wolności:

Działania dążące do poprawy jakości życia ludzi z jednoczesną dbałością o równość społeczną, bioróżnorodność i zachowanie zasobów naturalnych.

D4

Ja i media:

Rodzaje i rola mediów, prawo do informacji publicznej, dezinformacja

D5

Ja - obywatel_ka Polski:

Demokracja, rządy prawa, samorząd terytorialny, władza w Polsce, partie polityczne, społeczeństwo obywatelskie.

D6

Ja - obywatel_ka Europy i świata:

Wartości europejskie, zasady i obszary działania UE, przyczyny i efekty integracji, prawa obywateli UE i ich ochrona, aktualne wyzwania i przyszłość UE i społeczności międzynarodowej, współzależności pomiędzy globalnym Południem i Północą.

Przykłady wymagań szczegółowych i odpowiadające im kompetencje

D1: Ja w moim najbliższym otoczeniu: człowiek jako istota społeczna, najbliższe wspólnoty, czyli rodzina, szkoła, osiedle, gmina

Edukacja przedszkolna. Dziecko:

- troszczy się o wspólną przestrzeń (np. salę, kąpiel z zabawkami) [kompetencje: K6: uczenie się i zarządzanie sobą, K7: empatia i troska];
- potrafi wyrażać oczekiwania wobec drugiego dziecka [kompetencje: K3: komunikowanie się, K7: empatia i troska].

I etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- wie czym jest kontrakt (zbiór zasad) klasowy [kompetencja: K3: komunikowanie się];
- współtworzy kontrakt klasowy [kompetencje: K3: komunikowanie się, K4: współdziałanie].

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- diagnozuje problemy i potrzeby w najbliższej okolicy (na placu zabaw, na osiedlu, w gminie) [kompetencje: K2: rozwiązywanie problemów, K5: angażowanie się i sprawczość];
- wdraża w życie zaproponowane działania na rzecz rozwiązania problemu/zaspokojenia potrzeby [kompetencje: K4: współdziałanie, K5: angażowanie się i sprawczość].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- uczestniczy w posiedzeniach rady gminy (lub spotkaniach z jej członkami), zadaje pytania lub sporządza notatkę [kompetencje: K3: komunikowanie się, K5: angażowanie się i sprawczość];
- sporządza (samodzielnie lub zespołowo) petycję do władz szkolnych i/lub lokalnych w ważnej dla siebie i innych uczniów sprawie – np. uruchomienie szkolnego budżetu obywatelskiego lub dodatkowych zajęć sportowych [kompetencje: K4: współdziałanie, K5: angażowanie się i sprawczość].

D2: Ja w różnorodnym społeczeństwie: społeczeństwo, naród, wielokulturowość

I etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- potrafi wskazać, czym różnią się ludzie w jej otoczeniu [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K7: empatia i troska].

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- inicjuje i prowadzi dialog międzypokoleniowy (np. rozmowa z dziadkami o ich dzieciństwie, wydarzeniach z najnowszej historii Polski) [kompetencja: K3: komunikowanie się, K7: empatia i troska];
- dostrzega podobieństwa i różnice w doświadczeniach różnych pokoleń [kompetencja: K1: samodzielne myślenie, K7: empatia i troska].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- porównuje sytuację nastolatków ze środowisk miejskich i wiejskich oraz ocenia działania władz na rzecz wyrównywania ich szans [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K2: rozwiązywanie problemów];
- rozpoznaje przejawy rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii oraz wie, jak się im przeciwstawić [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K5: angażowanie się i sprawczość].

D3: Ja i moje prawa i wolności: prawa dziecka, prawa uczniowskie, prawa pracownicze, instytucje chroniące prawa i wolności

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- wie do kogo się zwrócić, kiedy doświadcza przemocy lub jest jej świadkiem [kompetencja: K3: komunikowanie się];
- zgłasza przypadki nieprzestrzegania praw uczniowskich [kompetencja: K2: rozwiązywanie problemów].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- analizuje zapisy szkolnego statutu i proponuje ewentualne zmiany [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się, K4: współdziałanie];
- rozważa, czy ustawa zasadnicza gwarantuje obywatelom prawo do czystego środowiska [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K2: rozwiązywanie problemów].

D4: Ja i media: rodzaje i rola mediów, prawo do informacji publicznej, dezinformacja

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- przygotowuje wypowiedź w mediach społecznościowych na temat wybranego problemu społecznego (np. wcielając się w rolę aktywisty, polityczki, urzędnika, porusza temat ochrony praw uczniowskich,

zmian klimatycznych) [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się, K5: angażowanie się i sprawczość];

- dostrzega szanse i zagrożenia związane z komunikacją w mediach społecznościowych [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się];
- potrafi odróżnić opinię od faktu w wypowiedzi przytoczonej w programie informacyjnym [kompetencja: K1: samodzielne myślenie].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- potrafi rozpoznać przypadki dezinformacji [kompetencja: K1: samodzielne myślenie];
- wyjaśnia znaczenie mediów i prawa do informacji dla rozwoju demokratycznego państwa prawa [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się].

D5: Ja - obywatel_ka Polski: demokracja, rządy prawa, samorząd terytorialny, władza w Polsce, partie polityczne, społeczeństwo obywatelskie

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- wyjaśnia nad rozwiązaniem jakich problemów pracuje obecnie wybrane przez nią ministerstwo [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się];
- uczestniczy w demokratycznym podejmowaniu decyzji w klasie lub szkole [kompetencje: K2: rozwiązywanie problemów, K4: współdziałanie, K5: angażowanie się i sprawczość].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- przygotowuje i wygłasza tekst krótkiego wystąpienia z propozycją rozwiązania interesującego jej problemu na posiedzenie właściwej komisji sejmowej [kompetencje: K2: rozwiązywanie problemów, K3: komunikowanie się];

- analizuje proces konsultacji społecznych wybranej ustawy z wykorzystaniem serwisu Rządowego Centrum Legislacji [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K2: rozwiązywanie problemów].

- podejmuje działania na rzecz poprawy warunków pracy mieszkańców globalnego Południa [kompetencje: K5: angażowanie się i sprawczość, K7: empatia i troska].

D6: Ja – obywatel_ka Europy i świata: wartości europejskie, zasady i obszary działania UE, przyczyny i efekty integracji, prawa obywateli UE i ich ochrona, aktualne wyzwania i przyszłość UE i społeczności międzynarodowej, współzależności pomiędzy globalnym Południem i Północą

I etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- opowiada o zwyczajach w wybranym państwie Europy [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się];
- sprawdza, z jakich państw pochodzą wybrane produkty (np. spożywcze, artykuły elektroniczne) [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K2: rozwiązywanie problemów].

II etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- przygotowuje kampanię informacyjną na temat korzyści wynikających z bycia członkiem UE [kompetencje: K4: współdziałanie, K5: angażowanie się i sprawczość, K7: empatia i troska];
- jest świadoma istniejących współzależności między globalną Północą a globalnym Południem [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K2: rozwiązywanie problemów].

III etap edukacyjny. Osoba ucząca się:

- uczestniczy w klasowej lub szkolnej debacie na temat działań UE w wybranej sprawie (polityka migracyjna, Zielony Ład i in.) [kompetencje: K1: samodzielne myślenie, K3: komunikowanie się];
- tworzy materiał graficzny lub multimedialny ukazujący warunki uzyskania obywatelstwa UE i wynikające z niego uprawnienia [kompetencje: K3: komunikowanie się, K4: współdziałanie];

Przykłady powiązań międzyprzedmiotowych

Zagadnienie 1, etap edukacyjny II: Osoba ucząca się: diagnozuje problemy i potrzeby w najbliższej okolicy (na placyku zabaw, na osiedlu, w gminie) [kompetencje uniwersalne: K1: samodzielne myślenie i K2: rozwiązywanie problemów]:

- zajęcia z wychowawcą: uczniowie i uczennice przeprowadzają dyskusję nt. potrzeb młodych ludzi w ich gminie; planują badania ankietowe;
- matematyka: uczniowie i uczennice obliczają zebrane wyniki ankiet, przeliczają na procenty, dokonują zestawienia, tworzą wykresy;
- informatyka: uczniowie i uczennice przedstawiają opracowane wyniki w formie wykresów w arkuszu kalkulacyjnym, przygotowują prezentację multimedialną;
- język polski: uczniowie i uczennice piszą artykuł nt. potrzeb młodych ludzi w gminie oraz przeprowadzonego badania;
- język angielski: uczniowie i uczennice przygotowują krótką notatkę w języku angielskim nt. wyników ich pracy badawczej.

Rekomendowane sposoby pracy

Właściwy dobór metod i form pracy wspiera kształtowanie kompetencji obywatelskich i uniwersalnych. Edukacja obywatelska traktowana całościowo odbywa się poprzez doświadczanie – nauczyciele i nauczycielki powinni nie tylko przekazywać wiadomości, ale przede wszystkim stwarzać na każdej lekcji okazję do pogłębionej refleksji o sobie i społeczeństwie. Aby skutecznie rozwijać zainteresowanie sprawami publicznymi, trzeba oprzeć ją na realnych problemach i wyzwaniach dotyczących młodych w ich lokalnym środowisku, regionie, kraju, Europie i świecie. Takie podejście nie pozostawia młodych samych z trudnymi, abstrakcyjnymi tematami (jak np. zagrożenia demokracji, zmiany klimatyczne, migracje, prawa człowieka i in.), lecz pozwala im je zrozumieć i podjąć rzeczywiste działania, aby sprostać tym wyzwaniom.

Edukacja obywatelska powinna bazować na metodach umożliwiających młodym rozwiązywanie realnych problemów lub odpowiadanie na konkretne potrzeby, czyli np.: projektach edukacyjnych (krótszych i dłuższych), debatach i dyskusjach klasowych lub szkolnych, mini kampaniach społecznych (lub udziale w kampaniach prowadzonych przez wiarygodne instytucje publiczne czy pozarządowe), projektowaniu rozwiązań (np. w modelu design thinking), analizie przypadków, analizie danych i materiałów ikonograficznych. Dominującą formą pracy powinna być praca w grupach i zespole klasowym lub międzyoddziałowym.

Takie doświadczenia umożliwiają zdobycie pogłębionej wiedzy

oraz praktycznych umiejętności wykorzystania jej w realnych działaniach na rzecz społeczności szkolnej, lokalnej, wspólnoty narodowej – i świata. Tym samym wzmacniają poczucie sprawczości oraz odpowiedzialności młodych ludzi za dobro wspólne.

Przykład projektu uczniowskiego, bazującego na uznaniu osób uczących się za rzeczywistych autorów planu działań:

▶ <https://etnograficzna.pl/wp-content/uploads/2020/11/NaszeMiejsceM.pdf>

Jak postulowaliśmy w Mapie drogowej dla edukacji należy podjąć działania, które sprawią, że każda placówka edukacyjna stanie się “szkołą demokracji na co dzień”. Oto kilka propozycji SOS dla Edukacji z tego dokumentu:

- wcześniej rozpoczynać edukację obywatelską, dopasowując treści do wieku; zapewnić więcej godzin nauki przedmiotu w całym cyklu edukacyjnym, w tym taką samą liczbę godzin w szkołach branżowych, jak w szkołach licealnych w zakresie podstawowym;
- dokonać przeglądu i modyfikacji wymagań szczegółowych na bardziej praktyczne: korzystanie z praw obywatelskich, rozumienie obowiązków, udział w debacie publicznej i procesach decyzyjnych, rozumienie i stosowanie zasad oraz procedur demokratycznych (od poziomu szkolnego przez lokalny i krajowy po europejski) i in.: od pierwszej klasy

szkoły podstawowej, zgodnie z rozwojem społecznym i poznawczym dzieci;

- wprowadzić metody kształtujące praktyczne umiejętności obywatelskie (patrz niżej), a także wprowadzić do programów wychowania i nauczania przedmiotowego rozmowy/debaty na ważne i aktualne tematy życia publicznego; uwzględnić aktywności rozwijające umiejętności dialogu, rozumianego jako sposób komunikowania się i rozwiązywania sporów, gdzie skupiamy się na zrozumieniu drugiej strony, nie tylko na przekonaniu innych o naszej słuszności.
- upowszechnić na wszystkich zajęciach metody pracy rozwijające umiejętności obywatelskie: dyskusje, debaty, projekty zespołowe, analizy przypadków, symulacje procesów sądowych, wybory klasowe szkolne i in.; zebrać i upowszechnić sprawdzone oraz innowacyjne materiały i dobre praktyki – współpraca organizacji społecznych z ORE, placówkami doskonalenia nauczycieli oraz organizacjami społecznymi;
- uwzględnić w nauczycielskim pensum i uczniowskim planie lekcji czas na realizowanie szkolnych i lokalnych projektów obywatelskich;
- położyć większy nacisk na edukację obywatelską w terenie – m.in. wizyty studyjne i wycieczki do instytucji państwowych, unijnych i samorządowych (sejm, senat, pałac prezydencki, kancelaria rady ministrów, ministerstwa, sądy i trybunały, instytucje kontroli państwowej i ochrony praw człowieka, przedstawicielstwo KE i PE w Polsce, siedziby i posiedzenia władz samorządowych, placówki dyplomatyczne i przedstawicielstwa organizacji międzynarodowych; do rozważenia: wycieczki oraz wizyty finansowane w ramach subwencji;
- rozwijać rzetelną oraz praktyczną edukację prawną, także we współpracy z samorządami zawodowymi i stowarzyszeniami adwokatów, sędziów i radców prawnych i in.;
- doceniać działalność społeczną i obywatelską uczniów i uczennic (np. uwzględnić informacje o aktywności na świadectwie); przyznawać nagrody szkolne i samorządowe oraz stypendia; organizować festiwale i konkursy, by promować aktywnych młodych ludzi i nauczycielki/nauczycieli, którzy ich wspierają;

- wzmocnić kompetencje samorządu uczniowskiego i wpływ uczniów i uczennic na życie szkoły: wprowadzić mechanizmy współdecydowania, nie tylko konsultowania, decyzji dotyczących codziennego życia szkoły: w szkołach ponadpodstawowych rozszerzyć zakres spraw, w których samorząd uczniowski nie tylko doradza, ale także współuczestniczy w podejmowaniu decyzji.

Uwagi na temat oceniania

Ocenianie powinno nie tylko sprawdzać, ale przede wszystkim wspierać kompetencje uniwersalne, szczególnie w rozwijaniu samodzielnego myślenia, rozpoznawania i rozwiązywania problemów, współdziałania, angażowania się w sprawy publiczne oraz uczenia się i zarządzania sobą.

Zalecamy wprowadzanie oceniania kształtującego, w tym stosowanie samooceny i oceny koleżeńskiej. Istotne jest, aby przekazując informację zwrotną dotyczącą pracy i postępów osoby uczącej się, traktować popełnione przez nią błędy jako okazję do rozwoju. Tym samym ocenianie powinno wspierać w osobach uczących się kształtowanie postawy nastawionej na rozwój (growth mindset: jeszcze nie umiem, ale wiem, co i jak poprawić) a nie na stałość (fixed mindset: ta ocena potwierdza, że się do tego nie nadaję). Ważne, aby osoby uczące się otrzymywały nie tylko ocenę (informację zwrotną) dotyczącą osiągnięć w zakresie przyswajania wiedzy teoretycznej, ale przede wszystkim umiejętności praktycznego zastosowania jej w życiu publicznym.

Przykłady:

 <https://koss.ceo.org.pl/dla-nauczycieli/uczyc-inaczey/dobre-praktyki/ocenianie-na-lekcjach-koss>

Kryteria sukcesu do samooceny:

 https://civispolonus.org.pl/media/publication_block/uczymy-sie-razem-dla-pokoju-scenariusze-lekcji.pdf

Materiał dodatkowy SOS dla Edukacji (2022)

 <https://sosdlaedukacji.pl/en/edukacja-obywatelska-na-lekcjach-na-co-dzien/>

Zespół autorski

S sieć
OS organizacji
S społecznych
dla edukacji

Piotr Sienkiewicz, Fundacja Civis Polonus,
<https://civispolonus.org.pl/>

Alicja Pacewicz, SOS dla Edukacji, Centrum Edukacji
Obywatelskiej i Fundacja Szkoła z Klasą
<https://sosdlaedukacji.pl/>

Anna Binka, Stowarzyszenie „Pracownia Etnograficzna”
im. Witolda Dynowskiego,
<https://etnograficzna.pl/>

Michał Cieśla, Fundacja Szkoła w Chmurze,
<https://szkolawchmurze.org/>

Jan Korczyński, Fundacja Varia Posnania,
<https://variaposnania.pl/>

Monika Wasilonek, Program PROJEKTOR,
<https://www.projektor.org.pl/>

Realizacja wydania:
Agencja Marketing Michał Szymanderski-Pastryk
Skład: Emilia Kassner